

K jednomu typu verifikačních vět v češtině

Jana Bílková

ABSTRAKT:

Příspěvek analyzuje jeden typ českých verifikačních vět (vět potvrzujících či popírajících určité tvrzení), založený na souvětěném spojení afirmativní a negativní podoby jedné propozice: *Že bych se moc těšil na Ježíška, to se moc netěším*. Vychází ze srovnání daného typu syntaktické konstrukce s negačními konstrukcemi založenými na výrazu *Není pravda, že...* Pozornost je věnována jak formálním aspektům daných větných struktur (gramatickým kategoriím, odkazovacímu zájmennému výrazu, intonaci, pořadí vět, možnostem formálního osamostatnění, pravidlům interpunkce), tak jejich významu a funkčnímu uplatnění v řeči. Analyzovaný typ je vztažen také k dalším konstrukcím aktualizujícím téma výpovědi jeho předsunutím (vytčením). Příspěvek je založen na analýze korpusového materiálu, materiálovým zdrojem je synchronní psaný korpus SYN.

KLÍČOVÁ SLOVA:

verifikační věta, negace, afirmace, propozice, aktuální členění

ABSTRACT:

The article presents one type of Czech verification sentences (sentences confirming or denying a statement) based on the syntactic connection of affirmative and negative forms of one proposition: *Že bych se moc těšil na Ježíška, to se moc netěším*. Utterances of this specific type are described in comparison with negative sentences formed by the expression *It is not true that...* Attention is paid to both formal properties of the analysed utterance type (grammatical categories, intonation, the use of the anaphoric pronominal word, sentence order, reduction possibilities, punctuation), as well as its semantic aspects and use in speech. The analysed constructions are also related to other Czech syntactic constructions actualizing the utterance topic. The paper is based on language data extracted from the Czech National Corpus SYN.

KEYWORDS:

verification sentence, negation, affirmation, proposition, topical structure

1. V románu Karla Poláčka *Bylo nás pět* říká vypravěč Petr Bajza: „*Že bych se moc těšil na Ježíška, to se moc netěším, protože nikdy nedostanu, co bych chtěl.*“ (Poláček 1984: 111)

Výchozí syntaktická konstrukce, tj. konstrukce *ŽeVf, tononVf*, v níž jsou obě verbální pozice (Vf) obsazeny tvarem téhož slovesa (v základním typu konstrukce konkrétně afirmativním tvarem kondicionálovým a negativním tvarem indikativním), je typická pro mluvené projevy, najdeme ji ale i v psaných textech, které jsou záznamem mluvené řeči nebo její vědomou stylizací. Naším materiálovým zdrojem byl synchronní psaný korpus SYN (2016), který obsahuje např. následující doklady této struktury:

Že by mě někdy chytili, to mě teda nechytily.

Že by pil, to nepije.

Že by mě zrovna mučili při výsledku, to mě nemučili.
 Že by přímo pokutovali, to nepokutují.
 Že bych skákal radostí, to neskáču.
 Že bych měl dovolenou, to teda nemám.
 Že bych se do toho chtěl plést, to nechci.
 Že bych z toho měl mimořádnou radost, to nemám.
 Že by měla problémy s tréninky, to nemá.
 Že by byly hezký, to nejsou.
 Že by byl hic, to teda není.
 Že by bylo „on the top of my list“, to není.
 Že by s ním byla výrazná sranda, tak to jako nebyla.
 Že bychom byli hlupáci, to nejsme.
 Že bych z nich byl nadšený, to zrovna nejsem.

2. Souvětčné konstrukce tohoto typu, založené na spojení afirmativní a negativní podoby jedné propozice, chápeme jako specifický typ verifikačních větých struktur. Verifikačními větami rozumíme takové věty, které potvrzují, nebo naopak popírají určité tvrzení. Jejich rematickou složkou je pravdivostní modalita slovesa.¹ Srov.:

(*Těšíš se na Ježíška?*) **Ano.** — *Na Ježíška se **těším.*** / **Ne.** — *Na Ježíška se **netěším.***

Vzhledem k tomu, že vlastním rématem (novou složkou, tj. složkou s nejvyšší výpovědní dynamičností) analyzovaných souvětí je negace (*Že bych o to stál, to **nestojím;*** *Že by se bála, to se **nebojí,***² nabízí se jejich srovnání se strukturami založenými na formuli „není pravda, že“:

- (A) *Že bych se moc těšil na Ježíška, to se netěším.*
 (B) *Že bych se moc těšil na Ježíška, to není pravda.*

Potenciálními formulačními obměnami takových konstrukcí jsou mj. konstrukce se záporným tvarem slovesa mluvení (*to netvrdím, to neříkám, to se nedá říct, to tvrdit nemohu* aj.) nebo s eliptickým to ne:

- (C) *Že bych se moc těšil na Ježíška, to nemůžu říct.*
 (D) *Že bych se moc těšil na Ježíška, to ne.*

Status první věty v celku (A) je na rozdíl od vedlejších vět v souvětích (B) a (C) problematický. S tím také souvisí jistá strukturní omezení. Zatímco v souvětích (B) a (C) je odkazovací zájmný výraz *to* fakultativní (*Že bych se moc těšil na Ježíška, (to) není*

1 Ke klasifikaci vět z hlediska jejich aktuálního členění, vymezení verifikačních vět k uplatnění otázkového testu viz Sgall-Hajičová-Buráňová (1980: 46–53).

2 Pořadí afirmace a negace může být i opačné: *Že bych se na Ježíška netěšil, to se těším.* I v takových případech jde ale o popření (negaci) výchozího předpokladu (v tomto případě záporné propozice) ve smyslu *Že bych se na Ježíška netěšil, to není pravda.*

pravda), v souvětí (A) je obligatorní (*Že bych se moc těšil na Ježíška, to se netěším*). Zatlímco v souvětích (B) a (C) je pořadí vět zaměnitelné (*Že bych se moc těšil na Ježíška, (to) není pravda / Není pravda, že bych se moc těšil na Ježíška*), v souvětí (A) je větosled pevně daný, tj. věta uvozená spojkou *že* stojí vždy na začátku souvětne struktury.

3. Větné konstrukce tohoto typu stručně zmiňuje M. Grepl ve Skladbě češtiny (Grepl-Karlík 1998), a to v souvislosti s typy osamostatněných vedlejších vět, tzv. *že-výpovědí*.³ Uvádí následující příklad:

Že bych špenát měla ráda, to (teda) nemám.

Zdůrazňuje přitom odlišnost tohoto typu od všech zmiňovaných *že-výpovědí*, v nichž původní spojka *že* nabývá povahy partikule (např. *Že se nestydíš; Že jste mi to neřekl*). Rozdíl vidí v tom, že si věta *Že bych špenát měla ráda* „zachovává platnost vedlejší věty, a to zřetelové.“ (Grepl-Karlík 1998: 397). Domníváme se však, že vedlejší věta v uvedené konstrukci nevymezuje oblast platnosti predikátu věty nadřazené, jak je tomu u vedlejších vět zřetelových, a že ani není zapojena do struktury druhé věty jako její větný člen. Vnímáme ji spíše jako větu, která jen navozuje téma výpovědi, téma celé konstrukce aktualizuje.⁴

Grepl píše, že „konstrukce presuponuje pokračování promluvy ve smyslu *ale*.“ (Grepl-Karlík 1998: 397). V mnoha případech tomu tak skutečně je. Často přímo následuje věta v konfrontačním poměru, který je vyjádřen odporovací spojkou. Srov. např. následující korpusové doklady:

„No, že by to tady byl nějaký velký kšeft, to teda není. **Ale** uživí mě to. Zatím,“ říká majitel obchodu s obuví.

Že bych z toho měl mimořádnou radost, to nemám, **ale** ve spektru politických sil budeme muset hrát nějakou roli.

Přijeli i s mužem, který je na vnitru, a voba mě prosili, abych v říjnu přišel a nenechal je ve stychu. Já povídám: Že bych nechal, to nenechám, **ale** dáte mi prachy i za toho druhýho, kterej je plánovanej.

3 K problematice osamostatňování vedlejších vět srov. též Karlík (1979).

4 Větám uvozeným spojkou *že* konkuruje slovesný infinitiv (*Učit se, to on se neučí; Bít se, to se nebojím*). K tematickému infinitivu, tj. spojení infinitivu a finitního tvaru téhož slovesa v jedné větě viz Uličná (2009). Obdobné a uvažovaným konstrukcím v jistém kontextu konkurující jsou souvětne konstrukce uvozené spojkou *aby*, jimiž mluvčí vyjadřuje svou nespokojenost: *Aby pozdravil, to nepozdraví; Aby nám trochu pomohla, to nepomůže; Aby zapršelo, to nezaprší*. Zatímco věty uvozené spojkou *že* jsou z hlediska očekávání mluvčího neutrální (podobně jako infinitiv), spojka *aby* uvozuje spíše věty vyjadřující žádoucí stav: *Že by mu přímo házeli klacky pod nohy, to nehází, ale žeby/aby mu pomohli, to nepomůžou*.

Propozice v odporovacím vztahu však nemusí následovat bezprostředně. Poté, co se Petr Bajza vysloví ke svému vztahu k Ježíškovi, následuje odstavec představující výčet věcí, které by si sám přál (dřevěná noha, jako má pan Zilvar, nemuset chodit do houslí nebo aspoň album cizozemských známek), poté přichází odstavec, v němž Bajza vysvětluje, proč svá skutečná přání nikomu neřekne, a teprve potom následuje (v jistém směru konfrontační) chvála Vánoc:

Jináč se mně o vánocích všecko líbí, my máme vždycky vaničku, co v ní plavou kapři a otvírají hubu [...] (Poláček 1984: 112)

Analyzované konstrukce však mívají i čistě reaktivní charakter, popírají nějaký předpoklad (často obecně platný), nějakou hypotézu či domněnku. V tomto smyslu například výše zmíněná výpověď z Poláčkova románu vychází z obecného předpokladu, že děti se zpravidla na Ježíška těší. Srovnajme také následující korpusový doklad:

Radnice nemají žádnou pravomoc majitelům domů nařídit úklid chodníků. Vlastníkům, kteří před svými nemovitostmi chodník nezametli, pokuty nehrozí. Strážníci mohou majitele domů na to, že nemají uklizený chodník, prý pouze upozornit. „Že by přímo pokutovali, to nepokutují,“ řekla mluvčí pražské městské policie.

Mluvčí městské policie buď reaguje na (v textu explicitně nezaznamenanou) otázku novináře, nebo předjímá potenciální otázku veřejnosti (tj. *Mohou strážníci udělit majitelům domů za neuklizený chodník pokutu?*).

4. Čejka (1992) v úvahách o pragmatických aspektech negace zdůrazňuje rozdíl mezi afirmativní větou a její negativní podobou a oba typy výpovědi popisuje jako dva odlišné mluvné akty: „Afirmativní a jim odpovídající negativní výpovědi se liší nejen pravdivostní hodnotou, nýbrž také svými pragmatickými, popř. textovými presupozicemi, jež nejsou totožné s logickými presupozicemi.“ (Čejka 1992: 22). Zatímco afirmativní oznamovací výpověď vychází ze dvou předpokladů, a to (1a) adresát něco neví a (2a) mluvčí to ví, negativní věty jsou založeny na jiných předpokladech, a to (1b) adresát si něco myslí chybně a (2b) mluvčí to ví správně. Afirmativní výpovědi tedy, podle Čejky, mluvčí doplňuje adresátovy znalosti o propozici P na pozadí adresátovy neznalosti této propozice. Negativní výpovědi mluvčí popírá propozici P na pozadí předpokládané adresátovy tendence věřit v její platnost.⁵ Vydeme-li z tohoto rozdílu, můžeme říci, že zápornou větou *Na Ježíška se moc netěším* mluvčí popírá platnost příslušné afirmativní propozice *Na Ježíška se moc těším*, o které se domnívá, že její pravdivost adresát předpokládá. Konstrukcí typu „že by, to ne“ tuto afirmativní propozici explicitně vyslovuje a předsunutím před negativní větu aktualizuje.

Aktualizace tématu výpovědi jeho vytčením (předsunutím) je jednou z nejčastějších aktualizací v rovině tematicko-rematického členění. Předsunutá tematická část může mít podobu tzv. samostatného větného členu (*Na Ježíška, na toho se moc netěším*), nebo formu vedlejší věty uvozené výrazy *Co se týče...; Pokud jde o...* (*Pokud*

⁵ Srov. Čejka (1992: 23).

jde o Ježíška, na toho se moc netěším). V námi uvažovaném typu konstrukce však nemá aktualizované téma substantivní povahu (*Ježíšek*), nýbrž povahu propoziční (*Těším se na Ježíška*). Téma celé souvětí má povahu afirmativní propozice, rématem výpovědi je pak její negace. To, co se v první větě prezentuje jako výchozí předpoklad, jako potenciálně platná skutečnost (*Mluvčí se na Ježíška moc těší*), je ve druhé větě přerušeno (*Mluvčí se na Ježíška moc netěší*).

Ve všech uvedených případech aktualizace tématu (ať už substantivního, nebo propozičního) je vytčená východisková část oddělena vnitřním, nekoncepčním, ale velmi výrazným předělem, ve větě nadřazené se na téma odkazuje zájmeným výrazem *to*. Výraznou roli hraje intonační průběh. Intonačním centrem je zpravidla poslední mluvnický takt úseku, uplatňuje se některá podoba polokadence (klesavá nebo i stoupavá). Stoupavá varianta polokadence přitom může přecházet až v antikadenci, souvětí se pak zvukově realizuje (a graficky zachycuje) jako otázka a odpověď (*Že bych se moc těšil na Ježíška? To se netěším.*)

5. Příznaková polokadence věty navozující téma v kombinaci s uvozovacím *že* a kondicionálovým tvarem predikátového slovesa je předpokladem jejího potenciálního osamostatnění. Ustálená forma spolu s příznakovou kadencí signalizuje význam výpovědi natolik, že druhá věta nemusí být realizována. Uvedme alespoň několik dokladů takového osamostatnění z korpusu SYN.

„Vy chodíte s mámou, že jo...“ „**No že bychom spolu zrovna chodili...**“ utrousil jsem a už jsem v tom lital. „Ale spíte spolu...“ řekla, jako by se nechumelilo.

„**No, že bych byl jen a pouze nadšen...** Vážím si toho, je to pocta, ocenění dlouholeté práce, nicméně každá mince má dvě strany,“ řekl Právu po svém zvolení Pytlík.

To Viktora Ujčíka „tréninkový cyklus“ příliš nenadchl. „**No, že bych to musel zažít znovu...**“ utrousil forward pražské Slavie.

A o rodinu jste se opravdu staral vy? **No, že bych nás živil...** Sem tam jsem jen šlohl nějakou zeleninu, třeba kapustu na nějaké zahrádce. A hlavně jsem po stavbách sbíral odřezky dřeva, abychom měli čím topit. Víc toho jako ani ne dvanáctiletý kluk dělat nemůžete.

Máte se dnes na co těšit? **No, že bych se moc těšil...** Jedině snad, že se dívám na sport. To mám rád.

„Jde o velký turnaj, budou to dobré zkušenosti,“ těší se Duba. To jeho kolega nejprve potvrdí pověst vtipálka. „**No, že bych se tam nějak těšil.** Radši bych si vzal týden volno,“ směje se Salfický.

Pijete pravidelně alkoholické nápoje? „**No, že bych se chtěl přiznávat zrovna k tomuhle.** Ale budiž. [...]“

Jedeme na bramborovou brigádu. **No, že by se mi nějak moc chtělo?** Ale jako učeň nemohu ani hlesnout. Natož nesouhlasit.

Jak je patrné z výše uvedených korpusových dokladů, v užití interpunkčních znaků v místě intonačního předělu nepanuje shoda. Vzhledem k tomu, že si věty vymezující téma i při osamostatnění zachovávají původní intonační průběh, tj. polokadenci (což je dáno jejich obligatorní iniciální pozicí při úplné realizaci souvětne struktury), jsou však nejčastějším grafickým znakem tři tečky, signalizující neukončenost. Tím se také tento výpovědní typ odlišuje od výpovědí, které vznikly osamostatněním vedlejších vět (subjektových či objektových) uvozených rovněž spojkou *že*: *Divím se, že jim věříš.* → **Že jim věříš!** / *Že bych jim věřil, to jim nevěřím.* → **Že bych jim věřil...**

BIBLIOGRAFIE:

- Čejka, M. (1992): *Poznámky k pragmatice negace*, Jazykovědné aktuality, 29. 1-2, s. 21-23.
- Grepl, M. — Karlík, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- Karlík, P. (1979): *Tzv. že-výpovědi a jejich funkce*, Slovo a slovesnost 40. 1, s. 5-10.
- Poláček, K. (1984): *Bylo nás pět*. Praha: Československý spisovatel.
- Sgall, P. — Hajičová, E. — Buráňová, E. (1980): *Aktuální členění věty v češtině*. Praha: Academia.
- Uličná, L. (2009): *Tematický infinitiv aneb Vyřešit to tu nejspíš nevyřešíme...* Příspěvek k judeoslavistice, in: Uličný, O. (ed.), *Eurolingua&Eurolitteraria*, Liberec: TU, s. 165-169.